

KÜLFÖLDIEK AZ EURÓPAI UNIÓBÓL*

ILLÉS SÁNDOR

A csatlakozási eszmecseréket övező sajtójelentésekből kiviláglott, hogy a migráció jelenségköréből kiragadták a keletről nyugatra tartó munkaerő-áramlás problémáját és elfeledtek a többi vándorlási folyamatról. A dolgozat fő célja az, hogy megmutassa az érem másik oldalát. Azokra a kérdésekre keresünk válaszokat, hogy a magyarok munkavégzését és bevándorlását is korlátozó uniós országok állampolgárai növekvő számban és mértékben választják-e munkavállalási és letelepedési célpontul Magyarországot. Melyik, nálunk tehetősebb országok polgárai számára vagyunk célország? Vajon ugyanazon országokból származnak-e az ide érkezők, mint ahová a magyarok migrációja irányul? Van-e szerepe a szomszédságnak, a földrajzi távolságnak, a gazdasági kapcsolatok súlyának?

A különböző forrásokból (Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Központi Statisztikai Hivatal) származó adatok vizsgálata alapján megállapítottuk, hogy a Magyarország és nyugat közötti áramlás nem egyirányú, hiszen vele párhuzamosan mennyiségét tekintve vele azonos nagyságrendű ellenáramlás is zajlik. A kilencvenes évek második felében alaptendenciának tekinthető a Magyarországot huzamos tartózkodás céljából felkereső uniós állampolgárok számának folyamatos növekedése. Az Unióból származó, engedéllyel munkát vállalók aránya az összes külföldi munkavállaló között 10 százalék körüli szinten stagnál. A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségűek az engedéllyel munkát vállalók átlagánál és a tertiér szektort részesítették előnyben magyarországi munkavállalásukkor. Az összes Magyarországon tartózkodó Unióból származó bevándorló aránya viszont folyamatosan emelkedett a külföldi állampolgárok között és az 1995. év végi 10 százalékhoz képest 1999 végére 12,5 százalékra emelkedett. A szomszédság, a közelség szerepe nyugati irányban meglehetősen csekély a bevándorlás mennyiségét illetően.

TÁRGYSZÓ: Migráció. Európai Unió.

Az Európai Unió és Magyarország között, az akkor már két éve zajló csatlakozási tárgyalások során, 2000 márciusában nyitották meg a személyek szabad áramlása című fejezetet. A migrációval kapcsolatos politikai érzékenység mértékét jelzi az a tény, hogy az utolsó témák között került sorra, és mérvadó vélemények szerint a tárgyalások lezárására is, hosszú ideig, talán a megegyezés előtti legutolsó pillanatig kell várni (*Breuss*; 1998, *Kussbach*; 1999). A csatlakozási eszmecseréket követő sajtójelentésekből kiviláglott, hogy a migrációból, annak jól ismert összetettsége ellenére, kiragadtak egy szeletet, nevezetesen a keletről nyugatra tartó munkaerő-áramlást (pontosabban a csatlakozni kí

* A tanulmány „A személyek szabad áramlása témakörének statisztikai szempontú vizsgálata” c. Szociális és Családügyi Minisztérium–Központi Statisztikai Hivatal projekt keretében készült.

vánó országokból a tagországokba tartó mozgást, valamint a jövőbeli feltételezett áramlást) és elfeledkeztek a többi vándorlási folyamatról (Tóth; 1999). A valóságban a csatlakozni vágyó országok állampolgárai a XX. század második felében nem kapcsolódtak (nem kapcsolódhattak) be a munkaerő áramlásának nyugatra tartó fő sodrába. A transzformáció kezdetéig a keleti tömbhöz való tartozásuk miatt, az átalakulás idején pedig a potenciális célországok restriktív bevándorlási politikájának bevezetése következtében (Kupiszewski; 1996, Münz–Seifert; 1999, Langerné; 1999, Stalker; 2000). A nagyarányú bér- és életminőség-különbségek miatt a valóságban létező jelenség a nyugati munkavállalás, azonban – különösen Magyarország esetén – napjainkban ez nem emberek százezreit megmozgató tömegjelenség. A félelmeknek és megalapozatlan vélekedéseknek igen erős szerepe lett ebben a kérdéskörben.¹ Közel sem biztos, hogy újabb kivándorlási hullám indul meg Európa keleti feléről (az egyre tovább halogatott európai unióbéli felvételtől eredően növekszik a helyben maradás valószínűsége). Sőt a korábbi bővítések során kipróbált és bevált derogációs időszak beiktatásával hosszabb ideig ki sem alakulhat a korlátozásoktól mentes szabad munkaerő-áramlás.

Érdekes módon, szóba sem került, hogy a tagországok és a jelöltek vándorlási kapcsolatai nem egyirányúak, hanem esetleg jelentős számú EU-állampolgár tartózkodhat a kelet-európai országokban, köztük Magyarországon is. E dolgozat fő célja, hogy megmutassuk az érem másik – talán kevésbé fényes – oldalát. E. G. Ravenstein által már a XIX. század végén megfogalmazott és azóta gyakran idézett törvényszerűségekre hivatkozva, a migrációs folyamatok ritkán egyirányúak, a tartós egyirányú áramlás kitermeli az ellenáramlást (Todaro; 1976, Lévai; 1993).

A migráció kezelésének rövid története az Európai Közösségekben

Az alapító szerződésekben megfogalmazott négy alapszabadság egyike a személyek szabad áramlása és ennek korlátozásoktól mentes biztosítása a tagállamok között. A meglehetősen általános és igen széleskörűen értelmezhető elv specifikációja a közösségi intézmények által termelt másodlagos jogforrásokban történt meg és sajátos fejlődést mutatott. A változtatások egyértelműen az érvényességi kör kibővítésének irányába hatottak. Az egyes csoportok korlátozásoktól mentes mozgására vonatkozó szabályok nem közvetlenül a szerződés hatályba lépése után, hanem csak a tagállamok számára biztosított tízéves átmeneti időszak leteltével voltak biztosíthatók. Kezdetben a munkavállalók, tehát azon természetes személyek szabad mozgását garantálták, akik gazdasági tevékenységet folytattak vagy kívántak folytatni. Ebben a körbe az alkalmazottként dolgozó munkavállalókat, az egyéni vállalkozókat és családtagjaikat értették bele. A szabad mozgás lehetőségének megadása összekapcsolódik a személyek tartózkodási, illetve letelepedési szabadságával, nemcsak a természetes, hanem a jogi személyek részére is, fióktelepek, ügynökségek, leányvállalatok létesítése révén (Hovy–Zlotnik; 1994, Fóti; 1999).

¹ „Az Unió bővítése után az új tagállamokból származó munkaerő bevándorlása miatt szökik fel a munkanélküliség a régi tagállamokban. A jólét csökkenése társadalmi konfliktusok láncreakcióit indítja el.” – állítják a pesszimista scenáriók. A jelentőségénél kisebb súllyal kerül szóba a versenyképesség javulásának lehetősége a világ többi akciócentrumaival folytatott globális versenyben. Ez utóbbi lehetőséget, továbbá a Magyarországra érkezett nem elhanyagolható nagyságú működő tőkének a munkaerőpiacra és közvetve a nemzetközi migrációra gyakorolt hatását kizárólag a csatlakozni kívánó országok érvrendszerében találhatjuk meg (von Breska et al; 1998, Hárs; 1999, Antalóczy–Sass; 2000).

A munkaerő szabad áramlásának biztosítását fokozatosan, az adminisztratív és egyéb akadályok lebontásával valósították meg. A Római Szerződés, a személyek szabad áramlása elvének kinyilvánításával, nem a tagállamok összes polgárát megillető jogot alapított. Csak a munkavállalók és egyéni vállalkozók (önfoglalkoztatók, szolgáltatások), valamint családtagjaik számára tette lehetővé a szabad mozgást. Az alapelv kiterjesztésében az összes személyre a kilencvenes évek elején történt döntő fordulat. Ettől az időszaktól kezdve a tagállamoknak meg kellett adniuk a területükön tartózkodás jogát három, munkát nem végző rétegnek is: a nyugdíjba vonult közösségi állampolgároknak, az oktatási intézmények hallgatóinak, továbbá minden olyan közösségi polgárnak, aki képes önmaga eltartására, rendelkezik teljes körű egészségbiztosítással, és akit ez a jog a korábbi szabályok szerint nem illett meg (Cairns; 1999, Jakubovich; 2000). Gyakorlatilag mindenkire kiterjesztették az elv érvényességi tartományát: a szabad mozgás univerzális joggá vált. A vázolt fejlődést látva egyértelműen megállapítható, hogy a jelenleg hatályos szabályok túlnőttek az alapító szerződésekben foglalt eredeti elképzeléseken (Lukács; 1999).

Meg kell említenünk, hogy az egyes tagállamok közszolgálatában alkalmazottakra a szabad mozgás alapelve nem vonatkozik. Továbbá közérdekű kivételként a szabad mozgás a közrend, a közbiztonság és a közegészségügy biztosítása érdekében – egyes személyekre és nem csoportokra vonatkozóan – nemzeti hatáskörben korlátozható.

Mindezek kizárólag az unióbéli állampolgárokra vonatkoztak. Az alapelv alkalmazása kiterjesztésének további lehetősége az, hogy a nem unióbéli állampolgárokra (harmadik országokból érkezőkre) is vonatkozzék. Az egyenlő bánásmód és az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés tilalma elveiből következően, az Unión kívüli államokból érkezett, de az Unión belül jogszerűen tartózkodó, munkát vállaló állampolgároknak is ugyanolyan jogokat kellene biztosítaniuk, mint saját állampolgáraiknak. A kezdeti lépéseket ebbe az irányba is megtették. Egy kilencvenes évek közepén született irányelv arról rendelkezik, hogy az Unióban legálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok a tagállamok közötti utazási szabadsággal kell, hogy rendelkezzenek (Horváth L.; 1999, Gyulavári–Könczei; 2000).

A vándorlásra különösen érvényes az az általános megállapítás, hogy egy folyamatos belső reformokat végrehajtó közösséghez kell integrálódni. Az amszterdami szerződés hatályba lépésével (1999. május 1.), vagyis a schengeni joganyag unióbéli szintre emelésével, új korszak kezdődött a vándorlások közösségen belüli kezelésében. Az addig a harmadik pillérbe (bel- és igazságügyi kormányközi együttműködés) tartozó migráció az első pillérbe, vagyis a kormányközi együttműködés területéről közösségi hatáskörbe került át, ahol a közösségi érdekeket kifejező döntéshozatali mechanizmusok érvényesülnek. Az amszterdami szerződés szerint a Tanácsnak az egyezmény hatályba lépésétől számított öt éven belül szabályoznia kell a tagállamok területére való beutazást, az ott-tartózkodást, ki kell dolgoznia a migránsok belső (Unión belüli) mozgását szabályozó másodlagos jogforrásokat (rendeleteket, irányelveket...).² A szerződés kimondja, hogy a belépő új tagok kötelesek a maga teljességében elfogadni a személyek szabad áramlására vonatkozó *acquis-t* (Horváth Z.; 1999, Simonné; 2000).

² Az amszterdami szerződésben előírt jogalkotási kötelezettség teljesítése érdekében az 1998 decemberében, Bécsben megrendezett állam- és kormányfői értekezlet kétéves jogalkotási programot fogadott el, melyben a migrációs jelenségek szabályozása a prioritások között szerepelt.

Ez tehát a helyzet abban a Közösségben, amelyhez Magyarország a közeljövőben csatlakozni kíván. Az alábbiakban vizsgáljuk meg, hogy Magyarország milyen előzményekkel érkezik a csatlakozás kapujába.

Külföldi munkavállalók Magyarországon³

Mindenekelőtt fontosnak tartjuk kiemelni, hogy gazdasági társaságok és egyéni vállalkozások alapításakor a külföldi befektetők részére a hátrányos megkülönböztetéstől mentes és nemzeti elbánás biztosítását törvény írja elő (1998. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről).

A foglalkoztatási jogviszony keretében munkát végző külföldi állampolgárok tevékenységét a 8/1999. (XI. 10.) SzCsM rendelet szabályozza. A munkavállalás engedélyezését a magyar munkáltatónak kell kezdeményeznie az illetékes munkaügyi központnál. Általános esetben az engedélykérelem beadását legalább 30 nappal megelőzően ugyanerre a tevékenységre munkaerőigényt kell bejelentenie. Ez a rendelkezés a magyar munkaerőpiac védelmét szolgálja, mivel ez alatt az egy hónap alatt a munkaügyi központ magyar munkanélkülieket próbál kiközvetíteni az állásra.

Az engedély megszerzésének folyamatát a munkáltatók esetenként hosszadalmasnak, bürokratikusnak tartják, különösen azokban az esetekben, amikor az állásra pályázó külföldi munkavállaló nyilvánvalóan nem helyettesíthető magyar munkaerővel. A kritikák ellenére is összességében elmondható, hogy az eljárás nem bonyolultabb, mint a legtöbb EU-tagországban a harmadik országból érkezett munkavállalók esetében.

A munkaerőigény előzetes bejelentésére nincs szükség azokban az esetekben, amikor a rendelet lehetőséget ad egyszerűsített eljárás lefolytatására, így az EU-tagországból érkező munkavállalókat leginkább érintő területeken, például a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban kulcsszemélyzetként történő munkavégzés esetén, az oktatási intézményekben idegen nyelven történő oktatási tevékenységhez, vagy a magyar egyesületekhez szerződött sportolók esetében. Ezen túlmenően a rendelet több olyan feltételt felsorol, amelyek fennállása esetén egyáltalán nem szükséges munkavállalási engedély a magyarországi munkavégzéshez. Így többek között mentességet élveznek:

- a külföldi gazdasági társaságok fiókintézményének vagy képviselőjének vezetői;
- a diplomáciai képviselők személyi állománya;
- a nemzetközi szervezeteknél vagy nemzetközi szerződéssel létrehozott közös szerveknél részt vevő felek által delegált külföldi állampolgárok;
- a tizenöt munkanapot meg nem haladóan végzett üzembe helyezési, szavatossági, szervizelési és jótállási tevékenység;
- a külföldi részesedésű gazdasági társaságok vezető tisztségviselője, valamint felügyelőbizottsági tagjai;
- külföldi felsőoktatási intézmények szakmai gyakorlatán részt vevő hallgatók;
- a magyar közép- és felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatos külföldi állampolgárságú tanulói, hallgatói;
- a magyar egyházi intézményekben munkát végző külföldiek.

Az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ a külföldi állampolgárok számára kiadott munkavállalási engedélyekről gyűjt statisztikai adatokat. Ily módon a

³ Az alfejezet elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségükért köszönettel tartozom *Derzsi Évának és Lázár Györgynek*, az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ munkatársainak.

rendelet által biztosított mentességek széles köre egyben azt is jelenti, hogy a hazánkban legálisan munkát vállaló külföldi állampolgárok egy jelentős létszámú csoportja e statisztika látókörén kívül marad. Az itt közölt adatok és megállapítások tehát nem a teljes külföldi munkavállalói létszámra vonatkoznak Magyarországon, hanem csakis a munkavállalási engedéllyel rendelkezőkre. A munkavállalási engedély érvényessége legfeljebb 12 hónapra szólhat, és az új engedély kiadásával csaknem azonos feltételekkel hosszabbítható meg. Az évente kiadott engedélyek között évről évre emelkedik a huzamosabb időtartamra kért engedélyek száma, 1999-ben az engedélyek 96 százalékát 6 és 12 hónap közötti érvényességgel adták ki, míg 1995-ben ez az arány 86 százalék volt. A rövidebb időtartamra szóló engedélyek, jellemzően, a szezonmunkák idején fordulnak elő.

Az 1. tábla az elmúlt öt évben hazánkban engedéllyel munkát vállaló külföldi állampolgárok számát mutatja, minden évben a december 31-én érvényben levő munkavállalási engedélyek száma alapján. A létszám az elmúlt években szinte folyamatosan emelkedett, 1995-ben 21 009 fő volt, 1999-ben pedig már 28 469 fő.⁴

1. tábla

Érvényes munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok száma, országcsoportok szerint

Ország	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	december 31-én (fő)				
EU tagállamokból					
Nagy-Britannia	654	320	611	623	616
Ausztria	199	153	217	275	284
Belgium	50	31	51	51	71
Dánia	24	3	17	25	21
Finnország	42	37	46	61	163
Franciaország	293	279	192	309	413
Görögország	17	5	20	20	18
Hollandia	136	102	148	175	149
Írország	50	17	55	53	49
Luxemburg		1	3	3	1
Németország	452	252	547	611	615
Olaszország	105	113	154	197	181
Portugália	9	1	8	7	6
Spanyolország	16	22	19	23	28
Svédország	77	28	74	81	59
Együtt	2 124	1 364	2 162	2 514	2 674
Százalék	10,1	7,3	10,6	11,2	9,4
Egyes európai államokból					
Ciprus	1	1	4	2	11
Csehország	18	8	26	21	34
Lengyelország	1 380	956	1 051	989	544
Észtország	4	3	10	2	4
Szlovénia	33	8	17	9	16
Együtt	1 436	976	1 108	1 023	609
Százalék	6,8	5,2	5,4	4,6	2,1

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

⁴Az 1996. és 1997. évi adatok kisebbek az 1995. évinél. Az eltérés oka a rendelet szigorítása.

(Folytatás.)

Ország	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	december 31-én (fő)				
Más európai államokból					
Bulgária	66	11	62	89	108
Szlovákia	662	428	425	469	972
Románia	9 808	8 526	9 478	10 610	14 132
Málta					
Fehéroroszország	25	9	16	25	29
Lettország	1	4			1
Litvánia	13	8	12	16	18
Moldova	21	5	14	14	45
Ukrajna	2 221	1 912	2 471	2 444	3 524
Oroszország	326	243	580	311	345
Együtt	13 143	11 146	13 058	13 978	19 174
Százalék	62,6	59,3	64,1	62,2	67,4
Európán kívüli országok					
Egyesült Államok	711	448	587	637	565
Kanada	105	44	108	88	89
Ausztrália	37	38	52	63	47
Japán	97	99	137	143	242
Együtt	950	629	884	931	943
Százalék	4,5	3,4	4,3	4,1	3,3
Egyéb országok	3 356	4 648	3 170	4 020	5 069
Százalék	16,0	24,8	15,6	17,9	17,8
<i>Összesen</i>	<i>21 009</i>	<i>18 763</i>	<i>20 382</i>	<i>22 466</i>	<i>28 469</i>
<i>Százalék</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ.

A külföldi munkavállalók között 60 százalék feletti arányban szerepelnek a más európai államokból, a mára túlhaladottnak tartott szóhasználat szerint, az Európai Unióhoz a „második körben” csatlakozni kívánó országokból. Ebben a csoportban található Románia és Ukrajna, ahonnan évek óta a legnagyobb létszámban érkeznek hazánkba a többségükben magyar nemzetiségű munkavállalók, sok esetben a későbbi letelepedés szándékával. Az 1990-es évek második felének fagyos kapcsolata után 1999-ben már kétszer annyi munkavállalási engedélyt kértek a szlovák állampolgárok részére és megkockáztathatjuk, hogy az elkövetkező években e téren további növekedés várható. Az „első körben” csatlakozni kívánó országokból érkezett munkavállalók aránya alacsony, és radikálisan csökkenő tendenciát mutat. 1995-ben még 6,8 százalék volt az arányuk, ami 1999-re kevesebb mint harmadára 2,1 százalékra csökkent. Ebben a csoportban a legnagyobb létszámot a lengyel állampolgárságú munkavállalók teszik ki, akik nagy többsége a bányászatban talált a 90-es évek elején széles körű, napjainkban azonban az ágazat leépülése miatt, egyre szűkülő munkalehetőséget. Az EU-tagállamokból érkezett munkavállalók száma a nyilvántartásban nem túl magas (1995-ben 2124 fő, 1999-ben 2674 fő), és korántsem mutat olyan dinamikus emelkedést, mint a román és ukrán állampolgárságú munkavállalók esetében. E csoportnál azonban figyelembe kell vennünk, hogy a külföldiek munkavállalását szabályozó rendelet

által biztosított mentességek a legnagyobb arányban éppen az EU-tagországo**k**ból és a tengerentúlról érkező munkavállalókat érintik.

Az EU-tagállamok közül minden egyes évben a Nagy-Britanniából érkezők szereztek a legnagyobb számban munkavállalási engedélyt. Dominanciájuk nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy az idegen nyelvet tanulók körében a legnépszerűbb az angol, és az ebből fakadó keresletet elégítik ki a nyelvtanári diplomával (vagy anélkül) a szigetországo**k**ból érkező oktatók. 1999-re a Németországo**k**ból származók száma – dinamikus növekedés eredményeképpen – elérte a britek utóbbi években 600 fő felett stabilizálódott létszámát. Nagy a valószínűsége annak, hogy az anyanyelvű tanárok súlya ebben a körben sokkal kisebb, mint az angolok esetében és nem az oktatásban, hanem egyéb ágazatokban vállalnak munkát a Németországo**k**ból érkezett munkavállalók. Franciaországo**k**ból, 1997 kivételével, minden évben többen álltak alkalmazásban Magyarországon, mint a szomszédos Ausztriából. Az 1998-ig dinamikusan növekvő olasz munkavállalói létszám nem növekedett tovább 1999-re, azonban az EU-ból még így is az ötödik legnagyobb létszámú munkavállalói csoportot küldik Magyarországra. A Finnországo**k**ból származók 1998 végén 61-en voltak. E szám 1999 végére, 163 főre, vagyis két és félszeresére növekedett. Hasonló mértékű változások csak az 1996-os mélypontra történtek. A hollandok száma 1995-höz képest alig változott, így meglehetősen stabilnak minősíthető, annak ellenére, hogy közöttük anyanyelvű oktatók vélhetően csak elenyésző számban szerepelhetnek. A legjelentősebb számú tengerentúlról származó munkavállalói csoportot a világgazdaság másik két, az Európai Unióval versenyző ország az Egyesült Államok és Japán adja.

Mielőtt rátérnénk a rendelkezésünkre álló részletesebb adatokra (lásd a 2. és 3. táblát), szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy az engedélyezés statisztikai adatait az OMKMK eddig olyan aggregált formában gyűjtötte, amely nem teszi lehetővé az adatoknak az 1. táblában szereplő országcsoportokon belüli részletesebb bontását. Az „első körben” csatlakozni kívánó országok közül Csehország és Lengyelország adatait tudjuk ebben a bontásban megadni, e két ország a csoport 95 százalékát reprezentálja. A „második körben” csatlakozásra készülő országok részletesebb adatait viszont csaknem teljes mértékben ismerjük. Az adatbázisban külön szerepelnek még a jugoszláv utódállamok, valamint Kína és Vietnam. A többi fel nem sorolt ország adatai egy összevont „Egyéb országok” kategóriában szerepelnek, amelyen belül az EU-tagországo**k** 47 százalékos arányt képviselnek. A munkavállalás jellegét tekintve hasonló tengerentúli országok (Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Japán) pedig további 17 százalékot. Sajnos, ez az együttesen 64 százalékos arány is meglehetősen alacsony ahhoz, hogy az „Egyéb országok” kategória összevont adataival egyértelműen jellemezhessek az EU-tagországo**k**ból érkezett állampolgárok munkavállalását. Az alábbiakban közöltek tehát ezekkel a megszorításokkal értelmezendők.

A 2. táblában a fizikai, illetve szellemi munkakörben foglalkoztatott külföldi munkavállalók számát és arányait mutatjuk be, az 1995. és az 1999. évi adatok alapján. A teljes külföldi munkavállalói létszámon belül a fizikai foglalkozásuk számának és arányának erőteljes növekedése tapasztalható, közöttük azonban a szakképzettek aránya csökken. E változás arra utal, hogy a külföldről származó munkavállalói csoportok egyre növekvő mértékben a munkaerőpiac alsó szegmenseit foglalják el, ahová magyar munkaerőt már nehéz találni és munkanélküliekkel sem tölthetők fel az alacsony presztízsű és főleg alacsony munkabéru állások. (Talán a klasszikus nyugat-európai típusú vendégmunkarendszerhez hasonló szisztéma kialakulásának vagyunk szemtanúi Magyarországon.)

2. tábla

A fizikai és a szellemi foglalkozású munkavállalók száma és aránya

Országcsoport	1995. december 31.					1999. december 31.					
	Fizikai foglalkozásúak		Szellemi foglalkozásúak			Összesen	Fizikai foglalkozásúak		Szellemi foglalkozásúak		Összesen
	összesen	ebből: szakképzett	összesen	ebből: felsőfokú végzettségű	összesen		ebből: szakképzett	összesen	ebből: felsőfokú végzettségű		
Csehország és Lengyelország											
fő	1 303	1 281	95	47	1 398	451	413	127	86	578	
százalék	93,2	98,3	6,8	49,5	100,0	78,0	91,6	22,0	67,7	100,0	
Románia, Szlovákia és a szovjet utódállamok											
fő	10 548	7 642	2 559	1 021	13 107	16 400	9 379	2 732	1 518	19 132	
százalék	80,5	72,4	19,5	39,9	100,0	85,7	57,2	14,3	55,6	100,0	
Jugoszláv utódállamok											
fő	624	416	819	416	1 443	836	638	402	199	1 238	
százalék	43,2	66,7	56,8	50,8	100,0	67,5	76,3	32,5	49,5	100,0	
Kína és Vietnam											
fő	541	509	542	214	1 083	1 477	815	355	171	1 832	
százalék	50,0	94,1	50,0	39,5	100,0	80,6	55,2	19,4	48,2	100,0	
Egyéb országok											
fő	882	756	3 096	2 515	3 978	2 559	1 818	3 130	1 797	5 689	
százalék	22,2	85,7	77,8	81,2	100,0	45,0	71,0	55,0	57,4	100,0	
<i>Összesen</i>											
<i>fő</i>	<i>13 898</i>	<i>10 604</i>	<i>7 111</i>	<i>4 213</i>	<i>21 009</i>	<i>21 723</i>	<i>13 063</i>	<i>6 746</i>	<i>3 771</i>	<i>28 469</i>	
<i>százalék</i>	<i>66,2</i>	<i>76,3</i>	<i>33,8</i>	<i>59,2</i>	<i>100,0</i>	<i>76,3</i>	<i>60,1</i>	<i>23,7</i>	<i>55,9</i>	<i>100,0</i>	

Forrás: Országos Munkügyi Kutató és Módszertani Központ.

Ugyancsak csökken a szellemi foglalkozásuk körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is. Az EU-tagországokat is magában foglaló „Egyéb országok” kategóriában is érvényesülnek ezek az általános tendenciák (növekszik a fizikai és csökken a szellemi foglalkozásuk aránya), azonban ez az egyetlen országcsoport, amelyben a szellemi foglalkozásuk száma és aránya még 1999-ben is magasabb, mint a fizikai foglalkozásuké. Megfigyelhető, hogy ugyanitt a szellemi foglalkozásuk között 1995-ben még 81 százalék felsőfokú végzettségű volt, ami 1999-re, az abszolút szám növekedése mellett, 57 százalékra csökkent le. 1995-höz képest 1999-re az „Egyéb országok”-ban mért csökkenéssel és a jugoszláv utódállamok stagnálásával egyidőben minden más csoportban növekedett a felsőfokú végzettségűek aránya a szellemi foglalkozásuk között. Kizárólag a felsőfokú végzettségűek munkavállalására szűkítve le vizsgálódásunkat – a fentebb vázolt tendenciák állandósulása esetén – megkockáztatható az a hipotézis, hogy a „nyugatról” származó magasan képzett munkaerő helyét fokozatosan átveszik a magyarok, és az ezáltal hiányzó hazai munkaerő helyére lépnek be a „keletről” jövő kvalifikált munkavállalók. Talán nem felesleges megemlíteni, hogy ezen feltételezés beleillik a hazánk köztes helyzetével operáló hagyományos magyarázó modellekbe.

A 3. tábla a mezőgazdaság (I.), az ipar (II.), illetve a szolgáltatások (III.) területén foglalkoztatott külföldi állampolgárok számát és arányait mutatja az 1995. és az 1999. évi adatok alapján. Összességében a külföldi munkavállalók túlnyomó többsége az iparban és a szolgáltatások területén található. 1995-ben még azonos számú és arányú vendégmunkás dolgozott a szekunder és terciér szektorokban, azonban a négy év folyamán, 1999-re, megemelkedett a szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma és aránya. Az ipari ágazatok arányvesztésében csak az egyik magyarázó tényező a szolgáltató ágazatok térnyerése. A másik, és súlyában jelentősebb tényező a mezőgazdaságban munkát vállalók számának és arányának dinamikus növekedése az egyre zsugorodó számú, és a nemzetgazdaság átlagánál öregebb korösszetételű hazai munkaerő kiegészítésére és pótlására. Az „Egyéb országok” kategóriában már 1995-ben is a szolgáltató szektor túlsúlya (70,9%) volt megfigyelhető és 1999-re az arányok még erőteljesebben toldtak el a szolgáltatások (72,5%) irányába. Az „első és második körben” csatlakozó országokból érkezett munkavállalók azonban nagyobb részt az iparban találtak maguknak munkaalkalmat. Nem tekinthetünk el annak az erős tendenciának a bemutatásától sem, hogy Romániából, Szlovákiából és a szovjet utódállamokból (ez utóbbi esetben nyilván Ukrajna számít döntő forrásnak) háromszorosára növekedett a primer szektorban foglalkoztatott külföldi munkavállalók száma. További jellegzetesség, hogy a kínaiak és vietnamiak kizárólag a terciér szektorban kapnak–vállalnak legális munkát. A mezőgazdaságban jelentősebb létszámban csak Romániából, Szlovákiából és a szovjet utódállamokból érkező munkavállalók találhatók. Kissé leegyszerűsítve megállapíthatjuk, hogy a környező államok polgárai a szekunder és primer szektorokat, a fejlett nyugati országok polgárai, valamint a Délkelet-Ázsiából érkezők a terciér szektort részesítik előnyben magyarországi munkavállalásukkor.

Ahhoz, hogy kifinomultabb módszerekkel elemezhesük az adatokat, és részletesebben bemutassuk a külföldiek hazai munkavállalásának jellemzőit, ezen belül különösen a jelenlegi EU-tagországokat és a csatlakozás előtt álló országokat, szélesebb körű adatgyűjtésre, korszerűbb adatfeldolgozási rendszerre van szükség. Tudomásom szerint, ez a munka az OMKMK-ban folyamatban van, és reményeink szerint a 2000. évről már sokkal részletesebb adatok rendelkezésre állni.

3. tábla

A munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi munkavállalók száma és aránya foglalkoztatási szektorok szerint

Országcsoport	1995. december 31.				1999. december 31.			
	I.	II.	III.	Összesen	I.	II.	III.	Összesen
	szektor				szektor			
Csehország és Lengyelország								
fő	0	1 292	106	1 398	0	363	215	578
százalék	0,0	92,4	7,6	100,0	0,0	62,8	37,2	100,0
Románia, Szlovákia és a szovjet utódállamok								
fő	602	7 295	5 210	13 107	1 960	9 936	7 236	19 132
százalék	4,6	55,7	39,7	100,0	10,2	51,9	37,8	100,0
Jugoszláv utódállamok								
fő	50	392	1 001	1 443	44	337	857	1 238
százalék	3,5	27,2	69,4	100,0	3,6	27,2	69,2	100,0
Kína és Vietnam								
fő	4	66	1 013	1 083	1	23	1 808	1 832
százalék	0,4	6,1	93,5	100,0	0,1	1,3	98,7	100,0
Egyéb országok								
fő	27	1 131	2 820	3 978	28	1 536	4 125	5 689
százalék	0,7	28,4	70,9	100,0	0,5	27,0	72,5	100,0
<i>Összesen</i>								
<i>fő</i>	683	10 176	10 150	21 009	2 033	12 195	14 241	28 469
<i>százalék</i>	3,3	48,4	48,3	100,0	7,1	42,8	50,0	100,0

Forrás: Országos Munkügyi Kutató és Módszertani Központ.

A külföldiek munkavállalásával kapcsolatban még egy elgondolkodtató körülményre kell felhívni a figyelmet. Mint ahogy a korábbiakban többször utaltunk rá, az érvényes munkavállalási engedélyek száma (1999 végén mintegy 28 500 darab) nem azonos a hazánkban legálisan munkát végző külföldi állampolgárok számával. Nagyon is jogosak azok a fenntartások, amelyekkel ezt a közel 30 ezer fős létszámot fogadjuk. Térjünk vissza néhány mondat erejéig a 8/1999. SzCsM rendeletben megnevezett mentességet élvezők körére. Nyilván mindegyik csoportban található több-kevesebb külföldi állampolgár, akik Magyarországon dolgoznak, de statisztikai nyilvántartás híján létszámukat még becsülni sem tudjuk. Közöttük a legnépesebb csoportot, feltételezésünk szerint a külföldi érdekeltségű gazdasági társaságok vezető tisztségviselői alkotják. A KSH adatai szerint 1990-ben 231, 1998-ban pedig már 14 806 tisztán külföldi érdekeltségű cég működött Magyarországon. E szám, az előzetes adatok szerint, 1999-re 14 647-re módosult. A egyes érdekeltségű cégek száma 1990-ben 5462, 1998-ban pedig 11 186 volt. Előzetes adatok szerint ez a szám 1999-ben 10 188-ra változott.⁵ E számadatok alapján nem alaptalan az a feltételezésünk, hogy a külföldi állampolgárságú cégvezetők számának ismerete jelentős mértékben módosítaná a külföldiek munkavállalásáról az engedélyezési statisztika alapján kialakított képet, akár a teljes létszámot, akár a fizikai–szellemi arányt, vagy a felsőfokú végzettségük arányát tekintjük.

Az EU-tagállamokból Magyarországon tartózkodó bevándorlók

Az alábbiakban a Belügyminisztérium nyilvántartásain alapuló és a KSH által feldolgozott adatok alapján vizsgáljuk meg, hogy a bevándorlóknak tekintett külföldi állampolgárok, vagyis a huzamos tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők száma és témánk szempontjából érdekes országcsoportok szerinti aránya, hogyan alakult a kilencvenes évek második felében. Az engedéllyel munkát vállalkozóhoz képest jóval szélesebb kört tartalmaz a KSH-adatbázis, azonban a két forrásból származó eredmények összehasonlíthatósága végett a hagyományosan munkavállalási korúaknak tekinthető korosztályokra koncentráltunk, a vonatkoztatási időpontok azonossága mellett.⁶ E forrást használva lehetőségünk volt a nemek és az ötéves korcsoportok szerinti megoszlások tanulmányozására is, melyek alapján mélyebb összefüggések nyomaira és figyelemre méltó tényekre is bukkanhattunk. Előljáróban megállapíthatjuk, hogy a munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok számának és arányának alakulásához hasonló tendenciákat tapasztalunk az összes munkavállalási korú bevándorló esetében a kilencvenes évek második felében. (Lásd a 4. táblát.)

Az EU-tagállamokból származók száma az 1995-ben mért 11,5 ezer főről egyenletes növekedés mellett 15,5 ezer főre emelkedett 1999 végére. Arra a tényre, hogy a mennyiségi növekedés mellett Magyarország egyre kedveltebb célponttá válik, az arányok módosulásából következtethetünk. Az 1995-ös állapot szerint az összes bevándorló között, közel 10 százalék volt az unióbeli polgárok részesedése. Ez az arány 1999-re 12,5 száza

⁵ *Magyar statisztikai évkönyv, 1999.* KSH, Budapest, 2000. 281. old.

⁶ Tudatában vagyunk annak, hogy a 15–59 éves korcsoport aktívának tekintése (Laky; 2000), különösen a korcsoport határainál nem problémamentes. A 15–24 évesek között nagyszámú diákot találhatók. A 60 évesek és annál idősebbek körében sem nyugdíjas mindenki. Azt feltételeztük, hogy az első, aktívakat csökkentő, és a második aktívakat növelő, tényező ellentétes hatása összességében kiegyenlíti egymást, vagy a különbség annyira csekély lehet, hogy a torzító hatás nem befolyásolhatja következtetéseink érvényességét.

lékra növekedett. Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a magyarok munkavégzését és bevándorlását is korlátozó unióbeli országok állampolgárai egyre növekvő számban és mértékben választják munkavállalási és letelepedési célpontul Magyarországot. Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarok áramlásával párhuzamosan nagyságrendben azonos ellenáramlás is megfigyelhető.

4. tábla

A huzamosan Magyarországon tartózkodó munkavállalási korúak száma és aránya

Munkavállalási korúak (15–59 évesek)	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	év december 31-én				
Összesen	116 638	119 548	124 759	123 696	124 975
Ebből:					
EU-tagállamok					
fő	11 446	12 935	14 412	15 056	15 489
százalék	9,81	10,82	11,55	12,17	12,39
Többi állam					
fő	105 192	106 613	110 347	108 640	109 486
százalék	90,19	89,18	88,45	87,83	87,61

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

Kérdés, hogy melyik – nálunk tehetősebb – országok polgárai számára vagyunk célország? Vajon ugyanazon országokból származnak-e az ide érkezők, ahová – a jelenlegi közel sem kielégítő információk szerint – a magyarok migrációja irányul? Van-e szerepe a szomszédságnak, a földrajzi távolságnak, a gazdasági kapcsolatok súlyának? (*Nemes Nagy*; 1998) E kérdések megválaszolásához már nem célszerű vizsgálódásunkat a munkavállalási korúakra leszűkíteni, ezért a továbbiakban bemutatott adatok az összes bevándorló külföldi állampolgárra vonatkoznak.⁷

Az EU-tagállamokból, illetve más országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok számát, az 1995. december 31-i és az 1999. december 31-i helyzetnek megfelelően a Központi Statisztikai Hivatal által összeállított táblák tartalmazzák, amelyeket terjedelmük miatt elektronikus formában, a *Statisztikai Szemle* honlapján (www.ksh.hu/statszml) közöljük, és amelyek onnan díjmentesen letölthetők.

A 1995. és az 1999. évi adatok egybevetésekor csak jelentős eltérések esetén utalunk az 1995. év végi állapotokra. Az adatokból kiolvasható, hogy a közelség szerepe nyugati irányban meglehetősen csekély a bevándorlás számát illetően. A szomszédos Ausztriához képest több német, és ami meglepő, görög és brit állampolgár tartózkodik huzamosan (egy évnél hosszabb időtartamig) Magyarországon. Az olaszok és a franciák súlya pedig szinte azonos az osztrákokéval. A hosszú évszázadok közös történelme, az élénk gazdasági kapcsolatok nem tükröződnek ezekben a számokban. E tény azért nem meglepő a migrációt tanulmányozó szakemberek számára, mert a két ország migrációs kapcsolatát nem a letelepedési célú vándorlás, hanem a napi vagy annál ritkább időközű mozgások jellemzik, melyek

⁷ A dolgozatban nem vizsgáltuk meg azt az egyébként fontos és aktuális kérdést, hogy lehet-e az Unióból bevándorlóknak szerepe a hazai népességszám csökkenésének mérséklésében (*Hablicsek-Tóth*; 2000). Úgy véltük, hogy e kérdés tárgyalása túlmutatna eredetileg megfogalmazott célkitűzéseinken.

nem feltétlenül a munkavállalással állnak szoros kapcsolatban (*Csapó*; 1999).⁸ Görögország volt az egyetlen olyan unióbeli ország, ahonnan 1999-ben kevesebb állampolgár tartózkodott huzamos letelepedési engedéllyel, vagy bevándorlási engedéllyel Magyarországon, mint a megelőző évben. Németország kiemelkedő szerepét jelzi, hogy minden második EU-ból származó állampolgár német. E nagyságrendet magyarázza, hogy Németország Magyarország első számú gazdasági partnere, közel húsz éve működő, kétoldalú munkaügyi kapcsolatokkal (*Nagy*; 1994, *Marton*; 2000), továbbá az etnikai kapcsolatokon nyugvó tényezőkről sem szabad megfeledkeznünk. Svéd és holland állampolgárok még jelentős számban élnek hazánkban, viszont Finnországot, valamint Belgiumot követően Spanyolországból, Portugáliából, Írországból, Dániából, és méreteinél fogva Luxemburgból, csekély számban tartózkodtak egy évnél hosszabb ideig az országban.

A nemek kiegyensúlyozott aránya (50–50%) jellemzi az Európai Unióból Magyarországon tartózkodókat, ami kissé eltér az összes bevándorlónál a kilencvenes években mért – 52 százalék férfi és 48 százalék nő – igen stabil megoszlástól. Németország és Finnország kivételével férfi többletet mutatnak a statisztikák. Mint említettük, minden második bevándorló német, így az onnan érkezők között tapasztalható 60 százalékos női arány súlyánál fogva az Unió egészének viszonylatában kiegyenlíti a többi országból származó férfiak dominanciáját. A Németországból származó nők többletét a 30–54 éves korúak adják, akik közül például a 40–44 éves korcsoportban ötször annyi nő tartózkodik Magyarországon, mint férfi. A 0–14 évesek között kiegyenlített a nemi arány és érdekes módon az 55 év felettiéknél – a várható rövidebb élettartamuk ellenére – jelentős a német férfiak többlete a másik nemhez viszonyítva. Szélsőséges férfi többletet láthatunk Ausztria és Olaszország állampolgárai esetében. Az összességében kétszeres osztrák férfi túlsúlyt a bevándorlók gerincét adó 25–59 éves férfiak magasabb aránya idézi elő. Az olasz férfiak átlagosan háromszoros többlete érdekes módon az idősebb 40–64 éveseknél haladja meg jelentősen az átlagos mértéket. A 40–44 éves korcsoportban hatszor annyi olasz bevándorló férfi tartózkodik Magyarországon a kilencvenes évtized végén, mint amennyi nő.

A vándorlókra általában jellemző, hogy a 20–34 éves korúak változtatnak a legnagyobb intenzitással lakóhelyet. A nemzetközi migráció eredményét mutató bevándorlók állományában a 35–44 évesek is hasonló aránnyal szerepelnek, mint a 20–34 évesek. A koreltolódás érthető, hiszen az általunk vizsgált állományokban, melyek egy-egy adott pillanat állapotát tárják elénk, nemcsak a megelőző év bevándorlói találhatók meg, hanem a megelőző évtizedeké is. 1995-höz képest egyértelműbben idősebb korösszetételű a Magyarországon tartózkodók állománya, hiszen a KSH adatbázisa az új bevándoroltakon kívül azokat is tartalmazza, akik nem vándoroltak vissza a küldő országba, nem távoztak harmadik országba, továbbá nem haltak meg, valamint nem kaptak magyar állampolgárságot. Az Unióból érkezettek közül a 20–24 évesek és a 25–29 évesek vannak a legtöbben, amit egyértelműen a Németországból és Görögországból érkező fiatalos korösszetétele okoz. Az unióbeli államok többségéből érkezők, Svédország kivételével, idősebb korstruktúrájúak.⁹

⁸ A sokoldalúnak minősített magyar osztrák munkaerő-piaci együttműködésben új szakasz kezdődött az 1997. március 26-án aláírt Magyarország és Ausztria határ menti térségeiben történő foglalkoztatásról szóló államközi egyezmény megkötésével. Az 1998. évi 550 fős, majd az 1999-es 650 fős keretet a magyar részről sikerült feltölteni. Az osztrák oldalon – ahogy a jelentős bérkülönbségekből eredően kiszámítható volt – ritka az érdeklődés a határhoz közeli munkavállalás iránt.

⁹ 1999. december 31-én Magyarországon tartózkodó 1903 görög állampolgár közül 816 fő a 20–24 éves korcsoport tagja volt, 567 pedig 25–29 éves. Tehát a Görögországból származók több mint 70 százaléka 20–29 éves.

Az aktív életszakasz vége felé haladva a kormegoszlást vizsgálva hat országból származók esetében találtunk helyi maximumokat. Ausztria, Finnország, Hollandia, Svédország, Spanyolország és Olaszország 50–54 éves állampolgárai nagyobb számban fordultak elő, amennyiben a szomszédos korcsoportokkal vetjük országonként egybe őket. A kicsi abszolút számok miatt, csak nagy óvatossággal értelmezhetők az adatok, mindenestre szignifikáns összefüggés található minden egyes országnál az 50–54 évesek jelentősebb aránya és nemek szerinti összetétele között. Az e korcsoportoz tartozó férfiak száma Németország kivételével legalább másfélszer-kétszer annyi volt, mint a nőké. Az olaszok esetében a különbség négyszeres.

*

A különböző forrásokból (Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Központi Statisztikai Hivatal) származó adatok vizsgálata során, a Magyarországon munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve az egy évnél hosszabb ideig tartózkodó és bevándorlási engedéllyel rendelkező unióbeli állampolgárokról hasonló kép tárult elénk. Ugyanazokat az arányokat és azonos irányba elmozduló dinamikát mutattunk ki. A kilencvenes évek második felében alaptendenciának tekinthető a Magyarországot huzamos tartózkodás céljából felkereső unióbeli állampolgárok számának folyamatos növekedése. E növekedéssel párhuzamosan emelkedett a más küldő országokból jövők száma is. Az Unióból származó, engedéllyel munkát vállalók aránya az összes külföldi munkavállaló között 10 százalék körüli szinten mozog. A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségűek az engedéllyel munkát vállalók átlagánál és a terciér szektort részesítették előnyben magyarországi munkavállalásukkor. Az összes Magyarországon tartózkodó Unióból származó bevándorló aránya viszont folyamatosan emelkedett a külföldi állampolgárok között és az 1995. év végi 10 százalékhoz képest 1999 végére 12,5 százalékra emelkedett. A szomszédság, a közelség nyugati irányból meglehetősen kevésbé befolyásolja a bevándorlást. Ausztriához képest több német, görög és angol állampolgár tartózkodik huzamosan (egy évnél hosszabb időtartamig) Magyarországon. Az Unióból betelepülők kiegyensúlyozott nemek szerinti összetétele mérsékli a Magyarországon tapasztalható nőtöbbletet, korösszetételük pedig fiatalítja a magyar népességet. Igaz, meglehetősen csekély mértékben.

Úgy véljük, hogy az Európai Unió és Magyarország migrációs kapcsolatrendszerében közvetett módon bár, de sikerült kimutatni az Unióból Magyarországra vándorlás folyamatának létét és viszonyítási alapokat találva, meg tudjuk állapítani a mértékét. A Magyarország és nyugat közötti áramlás nem egyirányú, hiszen párhuzamosan, mennyiségét tekintve azonos nagyságrendű ellenáramlás is zajlik. Lényeges különbség, hogy amíg a vándorlások eredményeként a magyar munkavállalók és tartózkodók eltűnnek az Unióban munkát vállaló és tartózkodó harmadik országbeliek tengerében, addig Magyarországon legalább minden tizedik munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve egy évnél hosszabb ideig tartózkodó külföldi az Európai Unió állampolgára.

IRODALOM

- ANTALÓCZY K. – SASS M. (2000): Működőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. 5. sz. 473–496. old.
- VON BRESKA, E. – BRUSIS, M. – GIERING, C. – INOTAI, A. – WOHLFELD, M. (1998): *Costs, benefits and chances of Eastern enlargement for the European Union*. Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh, 75 old.

- BREUSS, F. (1998): Az Európai Unió keleti bővítésének költségei és hozamai. *Statistikai Szemle*, 76. évf. 9. sz. 709–726. old.
- CAIRNS, W. (1999): *Bevezetés az Európai Unió jogrendszerébe*. CO-NEX Könyvkiadó Kft., Budapest, 372 old.
- CŠAPÓ T. (1999): Határmenti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In.: NÁRAI M.–RECHNITZER J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt – A határ*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Győr, 269–295. old.
- FÓTI K. (1999): *Munkaerőáramlás az Európai Unión belül – problémák, tendenciák, perspektívák*. Migráció tanulmánygyűjtemény II. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- GYULAVÁRI T. – KÖNCZEI GY. (2000): *Európai szociális jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 394 old.
- HABLICSEK L. – TÓTH P. P. (2000): A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében. *Demográfia*, 43. évf. 1. sz. 11–46. old.
- HÁRS A. (1999): A migráció, a munkaerőpiac és a szabályozás. In.: LAKY T. (szerk.) *A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest, 21–38. old. (Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61.)
- HORVÁTH L. (1999): A munkaerőpiac egységesítése és védelme az Európai Unióban. In.: LAKY T. (szerk.) *A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest, 119–141. old. (Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61.)
- HORVÁTH Z. (1999): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 323 old.
- HOVY, B. – ZLOTNIK, H. (1994): Europe without internal frontiers and international migration. Population. United Nations, New York, *Bulletin of the United Nations*, 36. sz. 19–42. old.
- JAKUBOVICH, N. (2000): A migráció az Európai Unióban és Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 2000. 3. sz. 49–56. old.
- KUPISZEWSKI, M. (1996): Extra-Union migration: East-West perspective. In.: REES, P.–STILLWELL, J.–CONVEY, A.–KUPISZEWSKI, M. (szerk.) *Population migration in the European Union*. John Wiley and Sons, Chichester, 13–37. old.
- KUSSBACH, E. (1999): Innen és túl. (Az Európai Unió befogadókészségéről.) *Európai Szemle*, 77. évf. 1. sz. 20–26. old.
- LAKY T. (2000): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 1999-ben. In.: FAZEKAS K. (szerk.): *Munkaerő-piaci Tükör 2000*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 13–34. old.
- LANGERNÉ RÉDEI, M. (1999): *A tőke, az árú és a munkaerő áramlása*. Migráció tanulmánygyűjtemény II. Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- LÉVAI I. (1993): Nemzetközi migrációs modellek: főbb típusok és trendek. In.: TAMÁS P.–INOTAI A. (szerk.): *Új exodus. A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai*. Budapest, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – MTA Világ gazdasági Kutató Intézet, 19–39. old.
- LUKÁCS É. (1999): Morzsák a személyek szabad mozgása témaköréből. *Esély*, Különszám, 91–102. old.
- MARTON T. (2000): Vállalkozási szerződés és más munkavállalási lehetőségek magyarok számára Németországban. *Munkaügyi Szemle*, 44. évf. 5. sz. 15–17. old.
- MÜNZ, R. – SEIFERT, W. (1999): Az Európába irányuló bevándorlás és hatása a befogadó társadalmakra. *Regio*, 10. évf. 3–4. sz. 3–45. old.
- NAGY, K. (1994): Co-operation agreements and labour migration in Hungary. In.: *Migration and development. (New partnership for co-operation.)* OECD, Paris, 263–266. old.
- NEMES NAGY J. (1998): *A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba*. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 260 old.
- PORTES, A.—BÖRÖCZ J. (1989): Késérő kenyér: A munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. *Szociológia*, 18. évf. 1. szám 11–31. old.
- TODARO, M. (1976): *Internal migration in developing countries. A review of theory, evidence, methodology and research priorities*. Geneva, International Labour Office, 106 old.
- TÓTH J. (1999): A munkavállalók migrációjával, a külföldiek foglalkoztatásával összefüggő kérdésekről az EU csatlakozásra készülési szempontjából. In.: LAKY T. (szerk.) *A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest, 39–62. old. (Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61.)
- SIMONNÉ BERTA K. (2000): A bel- és igazságügyi együttműködés az európai integráció folyamatában. *Belügyi Szemle*, 3. sz. 42–48. old.
- STALKER, P. (2000): *Workers without frontiers. (The impact of globalisation on international migration.)* Lynne Rienner Publishers–ILO, 163 old.

SUMMARY

There are some fears concerning the impact of the accession of the Eastern European countries to the EU. According to some views a huge migration from east to west is expected. Nevertheless, the international migration is not a one-way process.

The main purpose of this paper is to show that mass migration is seldom unidirectional: stable flow of one direction produces its pair, the counterflow. This statement is demonstrated by the empirical analysis of the Hungarian example using data of the Hungarian Central Statistical Office and the National Research and Methodological Center of Labour.

The basic tendency of the second half of the 1990s is the continuous growth in the number of the citizens of the EU staying in Hungary. Parallely with this increase also the number of those having come from other countries has grown too. The share of the citizens of the Union working on basis of work permits is

about 10 per cent of the total number of foreign employees. The educational attainment of the citizens of the developed western countries is higher than the average of the employees having a labour permit and they prefer working in the third sector in Hungary. The share of all the migrants coming from the EU however, grew continuously among the foreign citizens and from the 10 per cent of 1995 it increased to 12,5 per cent in 1999. As to the volume of immigration, the role of neighbourhood and the geographic distance in western direction is rather small.